

Напрямок 4. Сучасні технології викладання іноземних мов в умовах євроінтеграції

УДК 371.126.001(4-15)

Г. О. Шелдагасва

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: СОЦІАЛЬНИЙ ФАКТОР, ЛІНГВАЛЬНІ ТА ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ЧИННИКИ

Актуальність дослідження. Розвиток української держави в напрямку євроінтеграції розширив стратегічні орієнтири інформаційного простору і поставив перед сучасною методикою викладання іноземних мов якісно нові завдання. Аби забезпечити високу якість комунікації в усіх галузях діяльності людського суспільства, де необхідне знання іноземних мов, уже не є достатнім звичайне наслідування традицій викладання попередніх поколінь: потреба у безперервному оновленні й удосконаленні як методик, так і змісту викладання постає набагато гостріше, ніж десять років тому. Адже мовний матеріал, що вивчається, має відображати реальний оточуючий світ у набагато більшій мірі, ніж той світ, що став історією. Інакше адаптація суб'єкта вивчення іноземної мови (учня, студента) до реальних потреб комунікації займатиме набагато більше часу й зусиль, і в деяких випадках це може навіть завадити своєчасному гармонійному розвитку й становленню суб'єкта вивчення мови як професіонала. Тут стикаємося з протиріччям: система освіти традиційно належить до найконсервативніших галузей діяльності суспільства, і зміни в ній викликають зміни в картині світу цілих поколінь. Незважені й непродумані, такі переміни в галузі викладання філологічних дисциплін можуть зруйнувати ланцюг передачі загальнолюдських моральних і культурних цінностей від покоління до покоління, збільшити розрив між цінностями генерацій, адже саме мова здатна відображати, накопичувати і зберігати такі цінності.

Пошуки можливих шляхів підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх викладачів англійської мови спонукають як до вивчення світового досвіду в галузі, так і до вивчення існуючої ситуації в Україні. Адже впровадженню нових методик і систем підготовки має передувати розвідка у реальний стан речей як основу для прогнозованих змін і перетворень. Без такої розвідки, без чіткого уявлення про переваги і недоліки діючої системи, про історію її розвитку не маємо підстав починати жодних перетворень. У контексті дослідження концепцій педагогічної майстерності в європейській та вітчизняній педагогіці становлять інтерес результати наукових пошуків українських учених Ю.Кіщенко, О.Комочкової, Н.Авшенюк, Н.Бідюк, В.Корнієнко, Л.Базиль, С.Данилюк, В.Алпатова, З.Бауман, Л.Боярової, О.Герасимової, Ю.Жлуктенко, Є.Карпіловської, та ін., а також Закон України “Про вищу освіту” (2014), “Про освіту” (2017).

Метою даного дослідження є виокремити деякі соціальні передумови, а також привернути увагу до мовних та позамовних чинників, які необхідно враховувати для успішного формування викладача англійської мови. Без детального вивчення підґрунтя для ймовірних реформ ризикуємо мати не тільки не прогнозовані результати, але й, у гіршому випадку, руйнівні наслідки. Більше того, упроваджуючи будь-які зміни до системи вітчизняної вищої освіти, маємо враховувати не тільки особливості діючої вищої школи в нашій державі, але й особливості системи освіти взагалі. Адже в реальності освіта є процесом безперервним, і кожен наступний етап спирається на попередній. Отож, плануючи

зміни у вищих ступенях системи маємо відслідковувати наявність якісного ґрунту для змін на всіх попередніх етапах.

Кожного дня з'являються нові позамовні чинники, які суттєво впливають на мову повсякденного спілкування і змінюють її. Екстралінгвальний (позамовний) вплив дає поштовх до змін всередині мови [Турчак 2014: 1-2], стимулює появу нових лінгвальних чинників, які з'являються й зникають в умовах сучасної швидкісної комунікації набагато скоріше, ніж ми можемо усвідомити й проаналізувати ефект їхнього впливу. Ми можемо спостерігати сьогодні, як навіть усередині функціонування однієї мови різні покоління людей стикаються з проблемою розуміння висловлювань один одного: дискурс, скажімо, сучасного підлітка, який обізнаний у найсучасніших досягненнях техніки, часто потребує додаткового аналізу й пояснень, аби бути зрозумілим носію тієї ж мови середнього віку або й необізаному ровесникові. Такі випадки сьогодні трапляються в повсякденному житті набагато частіше, ніж декілька років тому. Відтак, екстралінгвальні й лінгвальні чинники, що функціонують у сучасній мові (як рідній, так і іноземній, англійській зокрема), з'являються й зникають, мають привертати пильну увагу не тільки науковця, а й пересічного викладача іноземних мов, що задіяний у реалізації завдань освіти будь-якого ступеня й напрямку. Відтак, при укладанні програм закладів вищої освіти, що формують фахівця з викладання англійської мови, маємо враховувати необхідність навчити майбутнього професіонала своєчасно реагувати на зміни мовного й позамовного простору й адекватно оновлювати зміст власної освітньої діяльності в майбутньому відповідно до потреб суспільства. Майбутній спеціаліст має інтеріоризувати (глибоко усвідомити) важливість урахування лінгвального й екстралінгвального чинників у своїй професійній діяльності, а також завжди зважати на той факт, що дані чинники опосередковано впливають на розвиток і становлення професіонала у галузі викладання мови все суттєвіше з кожним роком. У той же час, саме майбутній викладач-філолог покликаний стояти на сторожі уникнення тих змін і запобігання впливу тих чинників, які можуть нанести шкоду картині світу наступного покоління, зруйнувати ланцюг передачі культурних цінностей через мову – тобто те, що майбутній спеціаліст має усвідомити за роки навчання.

Щоб створити умови для формування такого професіонала, маємо зважити на низку соціальних реалій сучасного українського суспільства, без урахування і своєчасної корекції яких ефект від будь-яких змін у сфері формування майбутнього спеціаліста буде низьким.

Отже, зрозуміло, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства гостро постає проблема виховання й формування високопрофесійного фахівця з викладання англійської мови. Адже стрімкий розвиток комунікаційних технологій формує суспільне замовлення на спеціалістів зі знанням англійської мови в усіх галузях людської діяльності і взаємодії. До підготовки таких фахівців необхідно задіяти значну кількість викладачів англійської мови з високим рівнем знань з предмета та адекватною (сучасною, гнучкою) методичною грамотністю.

Набуття вищої освіти має бути адекватною відповіддю на соціальне замовлення суспільства: професійний рівень випускника вищого навчального закладу має задовольняти вибагливого роботодавця, забезпечувати надійний плацдарм для подальшого професійного й кар'єрного зростання фахівця, його конкурентоспроможність, мобільність його умінь і навичок [Комочкова 2018: 2]. З іншого боку, починаючи формувати такого професіонала, потрібно мати чітку систему уявлень не тільки про бажаний результат навчання у вищому навчальному закладі, але й про існуючий базовий рівень умінь і навичок абітурієнта як продукту системи освіти середньої, про ті вихідні дані, з якими матимуть працювати безпосередньо викладачі вищої школи.

Вирішальне значення для успішного виховання спеціаліста в галузі викладання іноземних мов має також формування та збереження мотивації до набуття високого кваліфікаційного рівня протягом перебування у вищому навчальному закладі. Адже запорукою максимального успіху є саме засвоєння всієї суми галузевих та фонових знань з

дисциплін, вивчення яких передбачається програмою. Мова функціонує в усіх сферах діяльності людини – отже для викладача іноземних мов зайвих знань не існує.

Таким чином, створення адекватних (або внесення змін до існуючих) умов для формування висококваліфікованого викладача англійської мови не є можливим без урахування всієї суми чинників, що впливають на кінцевий результат, і передбачає системну наукову розвідку в наступних напрямках:

1) якісне вивчення існуючих передумов отримання вищої освіти (умови й результати навчання в середній школі, спостереження за результатами змін і нововведень, яким підлягає система середньої освіти, для своєчасного узгодження дій);

2) якісне дослідження переваг, проблем та недоліків, що існують/виникають під час навчання у вищій школі (наприклад, спостереження за рівнем мотивації, її формування, зміцнення, підтримка);

3) якісне дослідження суспільного замовлення та ринку праці задля своєчасного узгодження програм з дисциплін та переліку дисциплін, що вивчатимуться, з вимогами потенційного роботодавця до суми знань, умінь і навичок спеціаліста-початківця (створення потенціалу розвитку та удосконалення, підвищення освіти впродовж життя – неперервна освіта, або «третьій етап» освіти – безпосередній професійний досвід).

На жаль, у реальності вивчення перерахованих вище чинників відбувається зазвичай нарізно або враховуються лише будь-які дві позиції. Однак, вимоги до умов перебування в вищому навчальному закладі – до якісних (потенційна сума отриманих знань) і до кількісних (час, необхідний для вивчення набору дисциплін) – прямо залежать як від вихідного потенціалу абітурієнта, так і від зорієнтованості на кінцевий результат. Опосередковано, недостатній рівень знань абітурієнта при вступі (за умови відсутності адекватного врахування зниженого вихідного потенціалу абітурієнта під час навчання) може призвести й до жалюгідної картини в результаті: випускники з середнім балом «задовільно» рідко відповідають рівню вимог середнього роботодавця. Таким чином, ми бачимо, що всі три етапи формування викладача іноземної мови тісно взаємопов'язані.

На сьогоднішній день накопичилася значна кількість мало досліджених проблем та неузгодженостей. Наведемо елементарні приклади. Вищі навчальні заклади України надають можливість отримати фахові знання, спираючись на суму вмінь і навичок абітурієнта – майбутнього студента, набутих в умовах отримання повної середньої освіти. Сьогоднішній вітчизняний абітурієнт – колишній школяр, учень гімназії чи ліцею – є продуктом системи середньої освіти, яка знаходиться у стані безперервного реформування й пристосування до сучасних вимог. На жаль, реформи систем вищої і середньої освіти в реальності відбуваються нарізно. Необхідно вчасно виявляти й шукати можливості ліквідувати неузгодженості, що утворюються, аби система вищої освіти могла надійно спиратися на систему середньої освіти. Як правило, недостатнє врахування рис консервативності й інертності, притаманних галузі освіти взагалі, під час реформ призводить до небажаних і вчасно не прогнозованих побічних ефектів. Наприклад, збільшення кількості годин за програмою, виділених вищим навчальним закладом на самостійне опрацювання матеріалу (на зразок підходу у європейських вузах), вимагає зовсім іншої системи контролю вивченого студентом з боку викладача, а також сформованих навичок самостійної роботи з боку студента, яких у нього може не бути в наявності: адже абітурієнт – колишній школяр, продукт системи вітчизняної середньої освіти, де самостійне опрацювання навчального матеріалу – скоріше виключення, ніж норма. Це лише один з прикладів неузгодженості, що суттєво знижує кінцевий результат – реальний показник знань майбутнього фахівця.

Отримання якісної вищої освіти не є можливим без урахування тієї суми соціальних чинників, у яких абітурієнт отримав базову середню освіту. Укладаючи програми викладання низки філологічних дисциплін, вивчення яких необхідне для становлення професійних якостей майбутнього викладача, ми повинні мати чітке уявлення про рівень готовності студента-початківця до вивчення нових понять, адже без такої поінформованості наша програма може виявитися неефективною. І якщо між вимогами програми вищого

навчального закладу та реальними показниками знань студента першого курсу є розбіжність, потрібно шукати шляхи для ліквідації прогалів у системі понять, вводити додаткові інтенсивні вступні (підготовчі) курси до тих дисциплін, викладання яких може викликати труднощі. Дослідження таких неузгодженостей/прогалів у знаннях має бути постійно діючим і його результати весь час мають оновлюватися.

На сьогодні не існує і єдиної системи вимог до якості та мінімального/максимального об'єму навчальних матеріалів (скажімо, кількість умовних сторінок, друківаних знаків), що мають бути опрацьовані студентами в аудиторії та самостійно. Звичайно, висококваліфіковані фахівці – викладачі вищих навчальних закладів, які укладають навчальні програми, керуючись дидактичними принципами, власним досвідом та здоровим глуздом, як правило, ставлять перед студентом адекватні вимоги. Однак, через демографічну кризу та через суттєву конкуренцію, що складають вітчизняним вищим навчальним закладам закордонні освітні установи/програми, часто стикаємося з проблемою порівняно низької мотивації до навчання тих студентів, які вступили до українських вузів. Адже пересічний абітурієнт уже певну кількість років не відчуває гострої конкуренції. Тому, та ще й через порівняно низький рівень знань ще при вступі, у реальності середній студент часто не виконує деякі з поставлених вимог. Отже, вимоги до рівня залишкових знань після практичного чи теоретичного курсу окремої дисципліни мають бути якомога чіткішими, зрозумілими студенту, вони мають спиратися на прості кількісні і якісні показники (кількість вивчених слів, прочитаних і опрацьованих сторінок, нових понять тощо).

Ситуацію суттєво ускладнює ще й той факт, що на сьогодні суспільне замовлення на спеціалістів зі знанням англійської мови в усіх галузях досить високе; суспільство вимагає навчити велику кількість спеціалістів зі знанням іноземної мови за короткий час. Як результат, до викладання мови поза навчальними закладами (репетиторства) сьогодні вдаються навіть особи без відповідної кваліфікації. Усвідомлення того, що для миттєвого фінансового прибутку відсутність глибоких знань з предмета не є перешкодою, є ще одним чинником зниження мотивації до набуття високої кваліфікації у сучасного вітчизняного студента. Культура викладання іноземної мови, повага до фаху, його престижність суттєво знижуються в умовах перетворення професії на масову. А юні представники різних верств населення, що вибирають викладання іноземної мови як майбутню професію, часто взагалі не уявляють, у чому саме полягає складність набуття високої кваліфікації у галузі, які вимоги треба перед собою поставити і які труднощі подолати (а саме: великий об'єм матеріалу для запам'ятовування, необмежена кількість часу, що витрачається на опрацювання лексичного та граматичного матеріалу тощо), і повністю усвідомлюють необхідність подолання цих труднощів далеко не одразу по вступі.

Наступним питанням постає суттєва розмитість вимог до рівня володіння англійською мовою випускником вищого навчального закладу і неузгодженість цих вимог із замовленням майбутнього роботодавця. Скажімо, сучасна ситуація в системі середньої освіти та традиції працевлаштування випускника закладу вищої освіти (бакалавра, магістра) часто зводяться до того, що при найманні випускника на роботу від майбутнього працівника вимагається лише наявність диплома. Керівники середніх навчальних закладів, що не є спеціалістами в галузі викладання іноземних мов, мають розмиті уявлення про те, який саме рівень володіння іноземною мовою характерний для молодого вчителя-початківця. Цій ситуації могло б зарадити введення системи резюме та професійних портфоліо, а також обов'язкове пред'явлення додатку до диплома при влаштуванні на роботу. Однак, ситуація ускладнюється ще й через те, що система середньої освіти також не готова дати чітку відповідь, який рівень знань майбутнього вчителя є бажаним, адже вона знаходиться в стані реформи.

З огляду на інтеграцію системи освіти України до системи освіти європейської, ми могли б спиратися на рекомендації Британської Ради в Україні щодо рівня володіння мовним матеріалом учителем-початківцем. Однак, у рекомендаціях Британської Ради в Україні [Шаленко 2012: 6-8], розроблених для міністерства освіти і науки, читаємо, що рівень

володіння мовою молодим спеціалістом і навіть спеціалістом другої категорії, згідно з Загальноєвропейськими рекомендаціями, має бути не нижче B1 (що наближено до вітчизняних реалій). У той же час, вимога до випускника середньої школи, який складає іспит у вигляді тестів у системі зовнішнього незалежного оцінювання з англійської мови – рівень володіння англійською мовою B2 (якісно вищий) при поглибленому вивченні мови і рівень B1 (такий само, як вимагається від учителя) за відсутності поглибленого вивчення. Помітивши це протиріччя, легко зрозуміти причини порівняно низького результату вивчення англійської мови в школі, який реєструє ЗНО. Відсоток учителів англійської мови – молодих спеціалістів та спеціалістів другої категорії, що найняті на роботу в школі, високий. Наприклад, за даними 2015-2016 навчального року у місті Херсоні (обласний центр) учителями англійської мови працювали 299 осіб, з них 133 – молоді спеціалісти та спеціалісти другої категорії, що складало 45 відсотків від загальної кількості працівників – учителів англійської мови (на основі власних статистичних даних – прим. автора). Отож, потенціал володіння мовою, що його здатен надати учневі пересічний учитель, суттєво нижчий, ніж той, що відповідає вимогам ЗНО.

Логічним було б припустити, що до абітурієнта, який планує опанувати філологічну спеціальність і стати викладачем, потрібно поставити таку само вимогу, яка поставлена на ЗНО: володіння мовним матеріалом на рівні B2. У той час як за наведеними вище документами на рівень B1 та B2 має навчати заклад вищої освіти. Описане вище протиріччя вимагає додаткового з'ясування та узгодження на державному рівні.

Співпраця з європейськими установами вищої освіти та обмін досвідом з Британською Радою мають стати більш ефективними, урахування вітчизняних реалій у цьому співробітництві має бути найширшим, адже європейський, у тому числі британський досвід досить непросто переносити на український ґрунт. Вимоги роботодавця до рівня володіння вчителем англійською мовою мають бути узгоджені з вимогами до знань студента – випускника закладу вищої освіти; вимоги до абітурієнта, що його ставить зовнішнє незалежне оцінювання, також мають бути узгодженими з існуючими реаліями.

Отже, можна зробити висновок про те, що створюючи умови для успішного формування сучасного викладача англійської мови, дійсно необхідно враховувати опосередкований ефект лінгвальних та екстралінгвальних чинників, які визначають розвиток мови, а отже й вимагають від закладів вищої освіти безперервного оновлення навчальних матеріалів і програм. Однак, не менш важливим є врахування соціальних чинників, без докладного вивчення яких ефективність роботи системи вищої освіти може бути суттєво знижена.

Література

Комочкова 2018 – Комочкова О.О. Професійна підготовка фахівців з лінгвістики в університетах Великої Британії. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. – Хмельницький, 2018. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khnu.km.ua/root/res/2-25-100-15.pdf>;

Турчак 2014 – Турчак О.М. Екстралінгвальні та інтралінгвальні чинники виникнення оказіоналізмів у мові періодики кінця ХХ століття. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: bdpu.org/philology/ua/files/2014/4/6.pdf;

Шаленко 2012 – Програма післядипломної педагогічної освіти вчителів іноземних мов: [навч.-метод. комплекс / за ред. О.П. Шаленка]. – Київ: ХІК, 2012. – 392 с.

Анотації

Шелдагаєва Ганна Олександрівна. Передумови формування сучасного викладача англійської мови: соціальний фактор, лінгвальні та екстралінгвальні чинники

Стаття присвячена аналізу передумов успішного формування сучасного викладача англійської мови в умовах інтеграції вітчизняної системи освіти до європейського освітнього

простору та розширення стратегічних функцій володіння іноземною мовою. Автор робить спробу виокремити вітчизняні соціальні фактори, що мають бути враховані при підготовці фахівця, а також наголошує на важливості врахування опосередкованого впливу лінгвальних та екстралінгвальних чинників на становлення професійних якостей майбутнього спеціаліста, на що необхідно зважати при укладанні (оновленні) програм вивчення окремих дисциплін (мовних аспектів) у закладах вищої освіти. Увагу приділено також необхідності уточнення та узгодження вимог до рівня володіння мовним матеріалом випускником середнього навчального закладу з вимогами до потенційного абітурієнта та випускника закладу вищої освіти з вимогами до майбутнього викладача. Середня освіта, вища освіта та професійна діяльність розглядаються авторкою статті як безперервний освітній процес, причому будь-які зміни на одному з його етапів розуміються як такі, що впливають на всі три його ланки. Наголошується також на необхідності удосконалення системи співпраці з європейськими освітніми установами, Британською Радою в Україні зокрема.

Ключові слова: лінгвальні та екстралінгвальні фактори, соціальний аспект, передумови формування викладача іноземних мов, Загальноєвропейські рекомендації, Британська Рада в Україні

Шелдагаева Анна Александровна. Предпосылки формирования современного преподавателя английского языка: социальные, лингвальные и экстралингвальные факторы

Статья посвящена анализу предпосылок успешного формирования современного преподавателя английского языка в условиях интеграции отечественной системы образования в европейскую систему и расширения стратегических функций владения иностранным языком. Автор предпринимает попытку выделить отечественные социальные факторы, которые должны быть учтены при подготовке профессионала, а также настаивает на важности принятия во внимание опосредованного влияния лингвальных и экстралингвальных факторов на становление профессиональных качеств будущего специалиста, что необходимо учитывать при составлении (обновлении) программ изучения отдельных дисциплин (языковых аспектов) в высших учебных заведениях. Внимание уделено также необходимости уточнения и согласования требований к уровню владения языковым материалом выпускником среднего учебного заведения с требованиями к потенциальному абитуриенту и выпускника высшего учебного заведения с требованиями к будущему преподавателю. Среднее образование, высшее образование и профессиональная деятельность рассматриваются автором статьи как непрерывный образовательный процесс, причём любые изменения и нововведения на одном из его этапов понимаются как таковые, которые влияют на все три его звена. Автор настаивает на необходимости совершенствования системы сотрудничества с европейскими организациями системы образования, Британским Советом в Украине в частности.

Ключевые слова: лингвальные и экстралингвальные факторы, социальный аспект, предпосылки формирования преподавателя иностранных языков, Общеєвропейские рекомендации, Британский Совет в Украине.

Hanna O. Sheldahayeva. Preconditions of Educating Present-Day English Language Teacher: Social Aspect, Lingual and Extra-Lingual Factors.

The article is devoted to the analysis of the preconditions of educating the present-day English language teacher productively with regard to the process of our country's integration into the European Educational system and exposed to the growing strategic functions of mastering the foreign language. The author makes an attempt at highlighting the social factors present in this country which need to be considered while educating a professional; she also draws the reader's attention to the importance of considering the indirect influence of lingual and extra-lingual factors

on the establishing of the professional qualities of the future specialist, which is necessary to pay attention to while compiling (renovating) the programmes of studying certain university subjects (language aspects) in higher educational establishments. Attention is also paid to the clarification necessity and the need for agreement between the demands to the level of mastering the language material in case of the high school-leaver and the demands set forth in case of the potential higher educational establishment student; as well as the demands in case of the university graduate which should be adjusted to those in case of the teaching practitioner. Secondary (high) education, higher education and professional activity in the sphere are viewed as the links of a single continuing process. Any changes happening or introduced in them at any of the stages have an immediate influence on all the three links. The author insists on improving the system of co-operation between home and European educational establishments, The British Council in Ukraine in particular.

Key words: lingual and extra-lingual factors, social aspect, preconditions of educating the ELT, European Recommendations, The British Council in Ukraine.